Elinizde bulunan kitap, mezhep hikâyemizin Eş'arî ayağını tanıtmayı ve okuyucuyu Eş'arîler, onların ilişkileri, amaç ve gündemleri hakkında bilgi ve fikir sahibi kılmayı amaçlamaktadır. Burada Eş'arî tarafgirliği, telkin ve övgüsü yapılmadığı gibi aleyhtarlığı da söz konusu olmamış; mezhepler tarihi yöntemi olan objektif olma ve analitik biçimde değerlendirme esas alınmıştır. Mezhepler tarihi yöntemine göre sadece nakletmek veya eleştirmek yahut övmek bilim değildir. Nakletmenin yanı sıra çapraz okumalarla arka planı gösterip değerlendirmek, temellendirmek ve bağlantılarını ve boyutlarını göstermek de gerekmektedir. Elinizdeki kaynak da tam olarak bu zeminde ve bu prensiple hazırlanmıştır.

Kitapta başlangıcından bugüne Eş'arîlik çemberinde duran veya buraya katkı sunan ulema tanıtılmaktadır. Eş'arî gelenek içerisinde yer alan veya öyle olduğu bilinen bütün âlimleri ve görüşlerini ayrıntılarıyla vermek bu çalışmanın, öngörülen kapsamını aştığı için bu gelenekte iz bırakmış âlimlerin biyografi ve görüşlerini vermekle yetindik. Eserde, Eş'arî âlimlerin biyografileri, eserleri ve düşünsel gündemleri kısaca ele alınmış; Eş'arîliğe katkılarına ve dolayısıyla mezhepler tarihindeki konumlarına değinilmiştir. Bir başka ifadeyle bu çalışma, meşhurların yanı sıra Tabakât eserlerinde yalnızca birkaç cümle ile zikredilen fakat Müslüman ilim geleneğine önemli katkılar sunmuş çok sayıda âlimi kapsayarak kronolojik biçimde Eş'arî kelamcıların tanıtımını yapmaktadır.

Tanıtımı yapılan birçok ismi ilk defa gün yüzüne çıkarmakta olan eserimiz, dört ana başlıktan oluşmaktadır. Genelde Kelâm ve Mezhepler Tarihi akademisyenlerinin yazdığı, klasik ve çağdaş dönemden 200'den fazla kelamcının: 1- hayatını ve yaşadığı ortamı 2- eserlerini ve hakkındaki çalışmaları 3- düşüncelerini ve bunların tartışmalarını 4- Eş'arî geleneğe katkılarını (mezhepler tarihindeki yerini) irdelediği bu çalışmayı büyük bir emek ve titizlikle hazırladık. Buna göre eserimiz dört sacayağından oluşmakta ve günümüz uleması sayılan yazarlar, her bir başlığı diğerine feda etmeden veya birinin diğerini gölgelemesine müsaade etmeden altını akademik bir titizlik ve analitik bir ruhla doldurup değerlendirmiş durumdadır.

120 kadar akademisyen âlimin katıldığı bu çalışma, Türkçe yazılmış önemli bir Tabakât-Terâcim ve kısmen Mu'cem ile Cerh/Tadil ve Ensablar gibi biyografik bir eserdir. Hatta hocalarımızın perspektifi ile bu eserimiz: 1- menkıbe ve mitolojiden arınmış 2- sırf nakil ve takdir veya tenkid ile yetinilmeden hazırlanmış, sahasında mümtaz bir kaynak niteliği taşımaktadır.

ISBN: 978-625-576-411-9
9 786255 764119
iz.com.tr
/izyayincilik
1456

Eş'arî Kelamının Öncüleri

Editör:
Mustafa Akman

iz

Eş'arî Kelamının Öncüleri

Editör:
Mustafa Akman

iz

© İz Yayıncılık Limited Şirketi, 2025
Sertifika no: 49821

Kitabın tüm hakları saklıdır ve Türkçe yayın hakları İz Yayıncılık'a aittir.
Kısmen veya bütünüyle çoğaltılamaz, yapay zeka teknolojileri veya
sistemlerini eğitme amacıyla kullanılamaz.

İz Yayıncılık: 1439
İslam Klasikleri
İslam Düşüncesi | Kelam
ISBN: 978-625-576-411-9
1. baskı, İstanbul 2025

Mahmutbey Mahallesi Taşocağı Yolu Caddesi
212 My Office No: 3 Kat: 31 Daire: 510 Bağcılar/İstanbul
Telefon: (212) 5207210
www.iz.com.tr
E-posta: bilgi@iz.com.tr

Yayın Koordinatörü: Murat Ayar
Kapak ve Sayfa Tasarımı: Ali Kahraman

Basıldığı yer: Erkam Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş. (Sertifika no: 51796)
İkitelli Osb Mh. Atatürk Blv. Haseyad 1. Kısım No: 60/3C Başakşehir/İstanbul

İBN MÜCÂHİD (ö. 370/980)

Doç. Dr. Mustafa AKMAN[1]

1. Hayatı ve Yaşadığı Ortam

Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Yakub İbn Mücâhid el-Basrî et-Tâî'nin (ابـن مجاهـد الطـائي) hayatına dair kaynaklarda çok kısa bilgiler bulunmaktadır. Künyesi Ebû Abdillâh, nisbesi et-Tâî el-Basrî'dir. Doğum tarihi bilinmemekte, vefâtının ise 370/980'te olduğu bilinmektedir. Onun aslen Basralı olup daha sonra Bağdat'a yerleştiği ifade edilmekte ve ayrıca isminin sonuna "mütekellim" ve "Sâhibu Ebi'l-Hasan el-Eş'arî" unvanları eklenmektedir.[2] Onun hakkında "Ebû'l- Hasan el-Eş'arî'nin arkadaşı" nitelemesinin yapılması Eş'arî ile uzun bir müddet kaldığını ihsâs etmektedir.[3] Bu nitelemeler, İbn Mücâhid'in hem kelâm ile meşguliyetini hem de Eş'arî gelenekle irtibatını açıkça göstermektedir.

İbn Mücâhid'in istikamet üzere bir yaşantısının olduğu ve mütedeyyin bir şahsiyete sahip olduğu belirtilmiştir. Buhârî'nin *es-Sahîh*'ini Ebû Zeyd el-Mervezî'den (ö.371/981) semâ' eden İbn Mücâhid'in öğrencileri arasında önemli Eş'arî âlimlerden Ebû Bekr el-Bâkıllânî (ö.403/1013), Ebû Bekr İbn Fûrek (ö.406/1015) ve Ebû İshak İsferâyînî (ö.418/1027) yer almaktadır.[4]

2. Eserleri ve Hakkındaki Çalışmalar

İbn Mücâhid'e ait bize ulaşan herhangi bir eser bulunmamaktaysa da klasik kaynaklarda Mâlikî mezhebi bakış açısıyla kaleme aldığı bir *usûl-i fıkıh*

1 Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam ve Mezhepler Tarihi Öğretim Üyesi. makman64@gmail.com

2 Ebû Sa'd Abdulkerîm es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, tkdm:. Abdullah Ömer el-Barudî, (Beyrut: Daru'l-Cnan, 1408/1988), 5/191.

3 Ebu'l-Kâsım Ali İbn 'Asâkir, *Tebyînu kezibi'l-mufterî fî mâ nusibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-Eş'arî,* 2. Bsk., (Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1399), 177; Muhammed ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ'*, nşr. Şuayb el-Arnaût ve Ekrem el-Buşî, (Beyrut: Müessesetu'r-risale 1404/1984), 16/305.

4 Ebû'l-Futuh Abdülmecid Bedevî, *et-Tarihu's-Siyâsî ve'l-Fikrî li mezhebi's-Sünnî fi'l-Maşrıkı'l-İslamî*, 2. Bsk., (Cidde: Daru'l-vefa, 1408/1988), 24; Cemal Ural, *Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin Hadis Anlayışı*, Fırat Üniversitesi, Hadis Bilim Dalı, Doktora Tezi, (2022), 12-13.

eseri ile *Ehl-i Sünnet İtikadı*nı esas alan ehemmiyetli bir risalesinin olduğu kaydedilmektedir. Bunlardan başka *Tehdiyetu'l-mustebsir* ve *Meûnetu'l-mustensir* gibi başka eserleri de sıralanmaktadır.[5]

Hakkındaki Çalışmalar: İbn Mücâhid hakkında yazılmış özel bir çalışmaya denk gelinemedi. Biyografi, teracim kitaplarındaki bası notlar haricinde bazı akademik makalelerde ona sadece bazı atıfların olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan azıları şunlardır: Enes Er, "Eş'arîlik'in Doğuşu ve İlk Dönem Eş'arîlik"; Sinan Erdim, "İmâm Eş'arî'nin Haberi Vâhid Kullanması -İbn Fûrek'in "Mücerred"i Özelinde-"; Yakup Hafızoğlu, "Eş'ârî Kelamında İman, İslam ve Küfür Kavramları -Bâkıllânî Örneği-"; Mehmet Kubat, "Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin İman-Küfür Görüşü"; Mehmet Emin Özafşar, "Hz. Peygamber ve İrfani Gelecek"; Ekrem Uysal, "Eş'arîliğin Gelişim Süreci ve Temel Görüşleri"; Ahmet Yıldırım, "İmam Eş'arî'nin Eserlerinde Hadis Kültürü".

3. Düşünceleri ve Tartışmalar

Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö.324/935), *el-İbâne an usuli'd-diyâne* adlı eserinde[6] haberî sıfatlar[7] konusunda *Ashâbu'l-hadis*'in yöntemine bağlı kalarak Kur'an'da Allah'a izafe edilen haberî sıfatların *bilâkeyf*[8] olarak Allah'a nispet edilmesi gerektiğini[9] belirtmiştir. Eş'arî'nin yanı sıra öğrencileri İbn Mücâ-

5 Ebu'l-Fadl Kādî İyâz, *Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, thk. Said Ahmed Arab, el-memleketu'l-mağribiyye, 1. Bsk., (Mağrib/Rabat: Matbaatu Fudala el-Muhammediyye, 1401/1981), 6/196-199.

6 Eş'arî, *Dinin İnanç İlkeleri (el-İbâne 'An Usûli'd-Diyâne)*, çev. Mustafa Çevik, 1. Bsk., (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2005), 57-58, 277-286.

7 Haberî sıfatlar, lugat manasıyla mahlûkata ait özellikler taşıyan fakat naslarda Allah'a nispet edildikleri için ilâhî sıfatlar içinde yer alan "yed, istivâ, nüzûl, ityân, vech ve ayn" gibi kavramlardır. Bu sıfatlar, işitme (sem') ve haber yoluyla sabit olduğu için "haberî sıfatlar" olarak isimlendirilmiştir. Bkz. İsmail Hakkı İzmirli, *Yeni İlmi Kelam* (Ankara Okulu Yayınları, 2018), 398; Mustafa Akman, *Celâleddin ed-Devvânî: Ahlâkî Siyâsî Felsefî Tasavvufî ve Kelâmî Görüşleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 318.

8 Bu yaklaşım, bilâkeyf, tefviz ve tevakkuf yöntemi olarak da ifade edilir. Köken itibariyle Hanbelîlere ait olan bi-lâ keyfe (mahiyeti bilinmeksizin) doktrinini, Hasen Berbehârî'nin (ö.329/940) sistemleştirdiği bilinmektedir. Sûfî Eş'arî kelamcı Celâleddin ed-Devvânî (ö.908/1502), bu yaklaşımı *el-Belkefe* ifadesiyle karşılamakta ve çeşitli örneklerini vererek sahiplerini adeta tiye almaktadır. Bkz. *Akaid-i Adudiyye Şerhi*, çev. Mustafa Akman (Batman: Mütercim Yayınları, 2021),79-80, 166-167, 102, 202; Mustafa Akman, *Celâleddin ed-Devvânî'nin Kelâm Sistemi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 125.

9 Zemahşerî (ö.538/1144) de rüyetullah tartışmaları dolayımında el-Belkefe (bilâ keyf/keyfiyetsizlik) kavramı bağlamında Sünnîleri ağır bir dille eleştirmektedir. Zemahşerî, *el-Keşşâf: Keşşâf Tefsiri*, çev. Muhammed Coşkun, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 2/472, 974 (Al-i İmran 3/31; Mâide 5/54; Araf 7/143).

hid, Ebû'l-Hasan el-Bâhilî (ö.370/980) ve Ebû'l-Hasan et-Taberî (ö.380/990), Bâkıllânî ve İsferâyînî[10] gibi mutekaddimin dönemi Eş'arî kelamcılarının da haberî sıfatları tevil etmeden bilâkeyf bir şekilde Allah'a nispet etikleri belirtilmiştir. Eş'arî ekol içerisinde haberî sıfatların tevilini gündeme[11] getiren ilk âlimin İbn Fûrek olduğu[12] belirtilmektedir.[13]

İbn Mücâhid'in çalışmalarının büyük kısmını kelâm ve usûl ilimleri oluşturmaktadır.[14] O, kelâm ilmine atfettiği merkezi rolü, şu beytinde açıkça ortaya koymaktadır:

Ey talib-i ilim! Kelâmın hâdimidir her bilim. Hüküm için fıkıh öğreniyorsun. Sonra ahkâmı indireni unutuyorsun.[15]

---

10 Bkz. Subkî, *Tabakātu'ş-Şâfiîyeti'l-Kubrâ*, 3/368; Ahmet Bardak, *Ebû İshâk el-İsferâyînî Hayatı ve Kelâmî Görüşleri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 31.

11 Kelamcıların haberi sıfatları tevil etmesinin büyük bir sapıklık olduğunu ispat niyetiyle söylenmiş olan keyfiyeti meçhul söyleminin muahhar dönem kelâm eserlerinde eslem/en güvenilir yol (tarikat'us-selef eslem) olarak tasvir edilmesi, eserci dünya görüşü karşısında kelâmî çizginin savrulduğu trajik hali göstermesi bakımından kayda değerdir. Bu bağlamda İbnu'l-Arabî'nin (ö.638/1240) halkı/avâmı öne çıkararak kelamcılara karşı geliştirdiği tevil söylemi manipülatiftir. İbnu'l-Arabî sözleriyle öyle yansıtıyor ki sanki kelamcılar Kur'an'dan beslenmiyorlar, ona dayanmıyorlarmış gibi tehlikeli bir algı çiziyor. Onların dayandıkları ne varsa hepsi ithal, yabancı malzemelermiş gibi bir söylem oluşturuyor. Hâlbuki kelamcıların nihâî hedefi evvelemirde Kur'an ve sünnet müdafaasıdır. Bunu yaparken de naklî delilleri kullanmışlar, ihtiyaç vuku bulduğunda da aklî argümanları kullanmaktan imtinâ etmemişlerdir. Tevili kullanmaları da esas itibariyle bir mecburiyetin sonucudur. Özellikle haberî sıfatlar konusunda ortaya çıkan, artan tartışmalara artık selefin tutumuyla cevap verilemeyecek hâle gelen sosyal ortamın gerektirdiği ihtiyaç ister istemez kelamcıları tevili kullanmaya sürüklemiştir. Kelamcılar hiç de İbnu'l-Arabî'nin yansıttığı şekliyle tevili keyfî bir uygulama, entelektüel ihtiyaçlarını tatmin aracı olarak kullanmamışlardır. Diğer yandan İbnu'l-Arabî tevil üzerinden kelamcılara karşı çıkarken kendisiyle de çelişmektedir. Burada kelamcıları tevil kullanma gerekçesiyle (bahanesiyle) kınarken kendisi gerek Fütûhât'ta gerek Fusûs'ta gerekse diğer pek çok eserinde yaptığı tevillerle kelamcılara âdeta şapka çıkartmış, rahmet okutmuştur. Genel bir ifadeyle mutasavvıflar, birçok Kur'an kelimesini kendi terimleri olarak kullanırlar. Yalnız kelamcılara nispeten mutasavvıflar, aynı kelimeyi farklı durumlarda, kelamcılardan daha serbest, hatta tamamen keyfi kullanmışlardır. Onların kelimelerden çıkardıkları sembolik/işʻarî manalar, kelamcıların aynı kelimelere verdikleri manalardan hayli uzak kalmıştır. Bkz. Mustafa Akman, *İbn-i Arabî: Kelâmî Tartışmalar Sorular Şüpheler* (İstanbul: Ekin Yayınları, 2017), 363-364; Mustafa Akman, "İtikâdî Mezhepler ve Fırkalar Bağlamında Tasavvuf ve Sûfilik'in Yeri", *Dicle İlahiyat Dergisi* (2022), 360-361.

12 Krş. "Eş'arî, Bâkıllanî, İbn Fûrek ve Ebû İshâk el-İsferâyînî ve Cüveynî'nin haberî sıfatları te'vilsiz, bilâkeyf şeklinde kabul ettiklerini gördük." Muhammed Mustafa Sancar, *Eş'arî Kelâmının Değişim Süreci -İlâhî Sıfatlar Ekseninde Bir İnceleme-*, 1. bsk., İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2024), 155-156, 289.

13 Cemalettin Erdemci, "Eş'ariliğin Selçuklu Siyasetinin Sistemleşmesindeki Rolü", *İslâmî İlimler Dergisi*, 7/2 (2012), 12-13, 26.

14 Kādî İyâz, *Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, 6/196-199.

15 Ey ilim için seyir halinde olan, bil ki her ilim, kelâma döner. Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed el-Bağdâdî, *Târîhu Medîneti's-selâm,* Muhammed b. İshak- Muhammed b. el-Hasen 1. Bsk., (Beyrut: Dâru Ğarbi'l-İslamî, 1422/2001), 2/200; Kādî İyâz, *Tertîbu'l-medârik ve takrî-*

Ortaya koyduğu yargılar geçerli olsun diye fıkıh kelâma yönelir.
Ne var ki daha sonra yargılarının hareket noktasından uzaklaşır."[16]

Bu beyit, İbn Mücâhid'in kelâm ilmini, diğer dinî ilimlerin en şereflisi (eşrefu'l-ulum) olarak gördüğünü göstermesi bakımından ehemmiyetlidir.

İbn Mücâhid, Mâlikî mezhebine mensup olup imâm sayılacak bir derecedeydi. Ancak kelamcı kişiliği fıkıhçı kimliğinin önüne geçtiği için fıkıhçılığı gölgede kalmıştır. Onun hususen Bâkıllânî'nin görüşleri üzerinde daha fazla etkili olduğu ve hem İbn Mücâhid'in hem de öğrencisi Bâkıllânî'nin kelâm ve fıkıh usulünün kesiştiği bazı bahislerde tercihlerini mâlikîlikten ziyade Eş'arîlikten yana yaptıkları bilinmektedir.[17]

4. Eş'arî Geleneğe Katkıları (Mezhepler Tarihindeki Yeri)

İbn Mücâhid'in yaşamı ve fikriyatına dair bilgilerin kısıtlı olmasından mütevellit onun Eş'arî geleneğe katkısını okuttuğu öğrenciler üzerinden anlamak icap etmektedir. Onun öğrencileri arasında Eş'arî mezhebini sistematize eden ve adeta ikinci kurucu misyonu sergileyen Bâkıllânî'yi bilhassa belirtmek icap eder.

İbn Mücâhid'in, İmam el-Eş'arî'nin doğrudan talebesi olması, Eş'arîlik açısından mezhepler tarihindeki yerini göstermeye yetse de Eş'arî âlimlerden Bâkıllânî, İbn Fûrek ve İsferâyînî gibi Eş'arîliği sistematize eden ve Eş'arî paradigmaya dair referans niteliğinde eserler yazmış önemli şahsiyetleri yetiştirmiş olması ayrıca kayda değerdir.

Eş'arî'nin yetiştirdiği öğrenciler çok olmakla birlikte bunlardan özellikle Bâhilî ve İbn Mücâhid'in Eş'arîliğin temellendirilme ve yayılmasındaki katkıları hepsinden daha fazla olmuştur. Bu iki âlimin çabaları ve onların yetiştirdiği talebeler bu mezhebin gelişip yayılmasında katkıları olan âlimler olarak ön plana çıkmaktadırlar.[18] Başka bir ifadeyle bu talebeler saye-

---

bu'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik, 6/199; İbrahim İbn Ferhûn, *ed-Dîbâcu'l-muẕheb fî maʿrifeti aʿyâni ʿulemâʾi'l-meẕheb*, thk. Memun b. Muhyiddin el-Bennân, (Beyrut: Daru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1417/1996), 2/353-354.

16 Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, 6/196-199.

17 Cemal Ural, *Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin Hadis Anlayışı*, Fırat Üniversitesi, Hadis Bilim Dalı, Doktora Tezi, (2022), 12-13. Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, 6/196-197.

18 Erdemci, "Eş'ariliğin Selçuklu Siyasetinin Sistemleşmesindeki Rolü", 12, 26; "Onlardan sonra, Kaderiyye'nin boğazına sarılmakta en cesur olan İmam Ebû'l-Hasan el-Eş'arî gelir. Onun meşhur öğrencileri arasında Ebûl-Hasan el-Bâhilî (v.370/980-1) ve Ebû Abdillah b. Mucâhid vardır. Bu ikisinin pek çok talebesi olmuştur ki, onlar günümüze kadar zamanın güneşi ve çağın imamları olmuşlardır. Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib el-Bâkıllânî, Ebu İshak İbrâhîm b. Muhammed el-İsferâyinî ve İbnu Fûrek bunlardandır." Abdülkahir Bağdadi, *Mez-*

sinde Eş'arîlik kısa sürede gelişmiş ve Mâturîdîlik ile birlikte Ehl-i Sünnet kelâmını oluşturmuştur.[19]

Mâlikî mezhebine mensup İbn Mücâhid, Eş'arî bir âlimdir. Eş'arîliğin Mâlikîler arasında yayılmasında, fıkhı Irak Mâlikîlerinin reisi[20] Ebû Bekir el-Ebheri'den (ö.375/985) kelâmı ise Eş'arî'den tahsil etmiş olan İbn Mücâhid'in önemli bir yeri vardır.[21] Bâkıllânî diğer ikisine nazaran İbn Mücâhid ile daha ilgili olduğu halde, İbn Fûrek ve İsferâyînî ise Bâhilî ile daha ilişkilidir.[22]

Kaynakça

Abdülmecid Bedevî, Ebû'l-Futuh. *et-Tarihu's-Siyâsî ve'l-Fikrî li mezhebi's-Sünnî fi'l-Maşrıkı'l-İslamî*, 2. Bsk., Cidde: Daru'l-vefa, 1408/1988.

Akman, Mustafa. *Celâleddin ed-Devvânî'nin Kelâm Sistemi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Akman, Mustafa. *Celâleddin ed-Devvânî: Ahlâkî Siyâsî Felsefî Tasavvufî ve Kelâmî Görüşleri.* İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.

Akman, Mustafa. *İbn-i Arabî: Kelâmî Tartışmalar Sorular Şüpheler*. İstanbul: Ekin Yayınları, 2017.

Akman, Mustafa. "İtikâdî Mezhepler ve Fırkalar Bağlamında Tasavvuf ve Sûfîlik'in Yeri". *Dicle İlahiyat Dergisi* (2022), 334-373.

Bağdâdî, Abdulkâhir. *Usûlü'd-Dîn*. thk. Ahmed Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002.

Bağdadi, Abdülkahir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, 8. bsk., Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.

Bardak, Ahmet. *Ebû İshâk el-İsferâyînî Hayatı ve Kelâmî Görüşleri*, Ankara: Fecr Yayınları, 2020.

Devvânî, Celâleddin. *Akaid-i Adudiyye Şerhi*. çev. Mustafa Akman. Batman: Mütercim Yayınları, 2021.

Erdemci, Cemalettin. "Eş'ariliğin Selçuklu Siyasetinin Sistemleşmesindeki Rolü", *İslâmî İlimler Dergisi*, 7/2 (2012), 7-32.

hepler Arasındaki Farklar, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, 8. bsk., (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 290. Ayrıca bkz. Abdulkâhir Bağdâdî, *Usûlü'd-Dîn*, thk. Ahmed Şemsüddîn, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423/2002), 335.

19 Yusuf Şevki Yavuz, "Eş'ariyye" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul, 1995), 11/448. 447-455.

20 Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, 6/196-199.

21 Recep Köklü, "Fıkhî Mezheplerin Etkisi Bağlamında Eş'arilik-Ehl-i Hadis İlişkisi", *V. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu -Eş'arîlik-*, 04-06 Mayıs 2018, (2018), 664; Ahmet Yalçın, "Hanbelî-Eş'arî İhtilafının Tahammül Ahlakı Bağlamında Değerlendirilmesi", *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı- II: Klasik Dönem (VII-XII. Asırlar)*, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 07-08 Aralık 2020, Muş, (2021), 152-153.

22 Mehmet Keskin, "İmam Eş'arî' ve Ehl-i Sünnet Mezhebine Katkısı", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4-5, (2016), 4, 13.

Eş'arî (Eş'ariye Mezhebinin Kurucusu Ebû'l-Hasan el-Eş'arî), *Dinin İnanç İlkeleri (el-İbâne 'An Usûli'd-Diyâne),* çev. Mustafa Çevik, 1. Bsk., Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2005.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed. *Târîhu Medîneti's-selâm*. Muhammed b. İshak- Muhammed b. el-Hasen 1. Bsk., Beyrut: Dâru Ğarbi'l-İslamî, 1422/2001.

İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali. *Tebyînu kezibi'l-mufterî fî mâ nusibe ile'l-İmâm Ebi'l-Hasan el-Eş'arî.* 2. Bsk., Dımaşk: Daru'l-Fikr, 1399.

İbn Ferhûn, İbrahim. ed-Dîbâcu'l-muẕheb fî maʿrifeti aʿyâni ʿulemâʾi'l-meẕheb, thk. Memun b. Muhyiddin el-Bennân, Beyrut: Daru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1417/1996.

İzmirli, İsmail Hakkı, *Yeni İlmi Kelam*, Ankara Okulu Yayınları, 2018.

Kādî İyâz, Ebu'l-Fadl. *Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*. thk. Said Ahmed Arab, el-memleketu'l-mağribiyye, 1. Bsk., Mağrib/Rabat: Matbaatu Fudala el-Muhammediyye, 1401/1981.

Keskin, Mehmet. "İmam Eş'arî ve Ehl-i Sünnet Mezhebine Katkısı". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4-5, (2016), 1-19.

Köklü, Recep. "Fıkhî Mezheplerin Etkisi Bağlamında Eş'arilik-Ehl-i Hadis İlişkisi". *V. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu -Eş'arîlik-*, 04-06 Mayıs 2018, (2018), 658-667.

Sancar, Muhammed Mustafa. *Eş'arî Kelâmının Değişim Süreci -İlâhî Sıfatlar Ekseninde Bir İnceleme-*. 1. bsk., İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2024.

Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdulkerîm. *el-Ensâb*, tkdm: Abdullah Ömer el-Barudî. Beyrut: Daru'l-Cnan, 1408/1988.

Subkî, Tâcaddîn. *Tabakātu'ş-Şâfiîyeti'l-Kubrâ*. thk. Abdulfettah M. el-Hulv. - Mahmud Muhammed et-Tanâhî. 2. Bsk., Ciyze: Hicr li't-tabaa ve'n-neşr, 1413/1992.

Ural, Cemal. *Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin Hadis Anlayışı*. Fırat Üniversitesi, Hadis Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2022.

Yalçın, Ahmet. "Hanbelî-Eş'arî İhtilafının Tahammül Ahlakı Bağlamında Değerlendirilmesi". *İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı-II: Klasik Dönem (VII-XII. Asırlar)*, Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı, 07-08 Aralık 2020, Muş, (2021), 147-165.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Eş'ariyye" *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 11/448. 447-455.

Zehebî, Muhammed, *Siyeru aʿlâmi'n-nubelâʾ*, nşr. Şuayb el-Arnaût ve Ekrem el-Buşî. (Beyrut: Müessesetu'r-risale 1403/1983), 16/305.

Zemahşerî, *el-Keşşâf: Keşşâf Tefsiri*, çev. Muhammed Coşkun, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.